

Шепітько Валерій Юрійович,
професор кафедри криміналістики
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України, заслужений діяч
науки і техніки України

ТЕНДЕНЦІ ТА НОВІ ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Дослідження криміналістики як форми наукового знання свідчить про змінення її парадигми та формування криміналістичної доктрини в структурі правової (юридичної) доктрини України [1]. Сучасний розвиток науки в цілому та її окремих галузей пов'язано не лише з неймовірним пришвидшенням цього процесу, «інформатизацією» і глобалізацією, процесами взаємного запозичення і адаптації методів та технологій з інших наук, що призводить до появи якісно нових наукових дисциплін, але й необхідністю перманентного перегляду своїх теорій і концепцій, а на певних етапах й зміненню парадигм науки [2, с. 99–120]. У структурі криміналістики починають формуватися нові галузі: цифрова криміналістика (Digital Forensics), комп'ютерна криміналістика (Computer Forensics), ядерна криміналістика (Nuclear Forensics), геномна криміналістика (Forensic DNA Profiling), аерокосмічна криміналістика (Airspace Forensics), воєнна криміналістика (Military Forensics) та ін. Тенденції криміналістики поєднані із становленням (формуванням) різних судових наук та здійсненням судово-експертної діяльності.

В умовах повномасштабної війни РФ проти України перед криміналістикою постали нові завдання: розроблення прийомів, методів та засобів фіксації воєнних злочинів, впровадження новітніх технологій в розслідування злочинів в умовах воєнних дій, дослідження цифрової інформації та використання можливостей штучного інтелекту, пропонування методик розслідування воєнних та інших злочинів міжнародного характеру.

На сьогодні важливим завданням криміналістики постає впровадження та використання в розслідуванні новітніх науково-технічних засобів (систем оптичної візуалізації, 3D сканерів, БПЛА (дронів, квадрокоптерів, мультикоптерів), мобільних ДНК-лабораторій), інноваційних технологій, інформаційно-

аналітичного та програмного забезпечення. Прикладами використання інформаційних технологій є пропонування дистанційних форм досудового розслідування та судового розгляду, проведення процесуальних дій у дистанційному режимі, режимі відеоконференцз'язку, формування електронного кримінального провадження (справи), розроблення та впровадження різного роду єдиних реєстрів [3, с. 126–133]. Значним досягненням є те, що в Україні запроваджуються інформаційно-телекомунікаційні системи: Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) та Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування («ІКейс»).

У сучасних літературних джерелах окремі науковці вказують, що «у національному правовому просторі виникли передумови та достатні підстави для впровадження концепції електронного кримінального провадження у реальну діяльність органів прокуратури та слідчих підрозділів органів Національної поліції України, а також поступової відмови від паперового документообігу у кримінальному процесі» [4, с. 156–163]. При цьому, у ч.1 ст.106-1 КПК України передбачено, що «інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування – це система, яка забезпечує створення, збирання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні». Окрім того, у Положенні «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «ІКейс»» вказано, що метою Системи є автоматизація процесів досудового розслідування, включаючи створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні... [5].

До завдань криміналістики може бути віднесено й необхідність алгоритмізації та стандартизації досудового розслідування. У криміналістичній літературі питання алгоритмізації слідчої діяльності успішно висвітлюються вже понад 50 років. Алгоритмизувати можливо лише ті дії слідчого (дізнавача, детектива, прокурора), для яких визначені вихідні дані (типові слідчі ситуації, типові версії, типові сліди, типові способи і знаряддя кримінального правопорушення, тощо).

Розслідування певних видів кримінальних правопорушень передбачає використання типових криміналістичних рекомендацій та окремих криміналістичних методик (алгоритмів дій). Розроблення та пропонування до використання окремих криміналістичних методик - важливе завдання криміналістики.

Окрема криміналістична методика - це науково-абстрактна категорія, що являє собою інформаційну модель пізнавальної спрямованості, в якій відбиваються типові відомості про злочин, процес його розслідування та судовий розгляд [6, с. 202–213].

У сучасних умовах перед криміналістикою постало нове завдання, яке потребує вироблення наукових рекомендацій у документуванні, фіксації та доказуванні фактів учинення воєнних та інших злочинів міжнародного характеру (злочину агресії, злочину геноциду, злочинів проти людяності). У сучасних джерелах зверталася увага на особливості фіксації доказів вчинення воєнних злочинів [7, с. 480–491].

Розроблення окремих криміналістичних методик розслідування воєнних та інших злочинів міжнародного характеру є викликом часу і передбачає визначення їх структури та змісту, а також можливості застосування стандартів розслідування. Виникає питання: як проводити розслідування воєнних злочинів, хто може здійснювати таке розслідування, які засоби задіювати, які криміналістичні методики використовувати?

Розслідування воєнних та інших злочинів міжнародного характеру пов'язано із необхідністю створення та функціонування спільних (міжнародних) слідчих груп (Task Forces). У ст. 571 КПК України визначено порядок створення і діяльність спільних слідчих груп. Зокрема, у ч. 1 ст. 571 КПК України вказано, що для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи. Створення і діяльність міжнародних спільних слідчих груп є прогресивним кроком світового співтовариства у боротьбі з міжнародною злочинністю [8, с. 36–46]. Проведення розслідування спільними (міжнародними) слідчими групами має свої особливості і обумовлює необхідність використання певних міжнародних стандартів.

У таких умовах окремі науковці правильно відстоюють позицію щодо необхідності здійснення «стандартизації розслідування воєнних злочинів». Саме стандартизація, на їх думку, має допомогти «уніфікувати процес підготовки персоналу, *алгоритмізувати* (курсив наш) роботу на місці події, взаємодію між різними підрозділами, експертними установами, забезпечити якісне документування фактів, проведення процесульних дій» [9, с. 51].

Проблема стандартизації розслідування пов'язана із виробленням певних правил для упорядкування діяльності.

Виникає питання щодо співвідношення стандартів розслідування та окремих криміналістичних методик. Стандарти розслідування воєнних злочинів за своєю структурою не співпадають з окремою криміналістичною методикою. Вони торкаються лише найбільш важливих питань щодо документування воєнних злочинів, стосуються збирання певних видів доказової інформації (наприклад, цифрової), розраховані на різних суб'єктів (у тому числі, служби оперативного реагування, іноземних експертів, громадськість, журналістів тощо).

Здійснення розслідування воєнних злочинів має ґрунтуватися на стандартах розслідування. На сьогодні запропоновані «Базові стандарти розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні» [10]; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина» [11]; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування» [12]; «Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів» [13], «Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних» [14]; «Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права» [15], тощо).

Список використаних джерел

1. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін. за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків: Право, 2013. 1240 с.
2. Malevski H. Correlation Problem of Tactics and Strategy in Criminalistics and Law Enforcement Bodies Activity. *A First Printed Criminalist*. 2014. № 9. P. 99–120.
3. Шепітько В. Ю. Місце цифрових доказів та інституту доказування в доктрині криміналістики та судової експертизи. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали ІХ Міжнародного круглого столу (4 червня 2021 р.). Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 126–133.
4. Мазурик Р. В. Актуальні питання реалізації концепції електронного кримінального провадження у діяльності органів прокуратури: адміністративно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 156–163.

5. Положення «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»». URL: <https://zakon.rada.gov/laws/ahow/v0390886-21#Text>

6. Журавель В. Окрема криміналістична методика: поняття та сфера застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. Вісник № 2 (65). 2011. С. 202–213.

7. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнєцова (співголова), О. М. Бандурка та ін. Харків: Право, 2023. 902 с.

8. Chornous Yu. Topical questions of creation and activities of international joint investigation teams. *A First Printed Criminalist*. 2017. № 14. P. 36-46.

9. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46-56.

10. Basic Investigative Standards for Documenting International Crimes in Ukraine. URL: <https://globalrightscompliance.com/standards-for-documenting-international-crimes-in-ukraine/>

11. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: метод. рекомендації. затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 112 с.

12. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: метод. рекомендації. Затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 102 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf

13. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. URL: www.globalrightscompliance.co.uk; https://martngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf

14. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

15. International Protocol on the Documenting and Investigation of Sexual Violence in Conflict. Best Practice on the Documentation of sexual Violence as a Crime or Violation of International Law. URL: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and->

Гора Ірина Віталіївна,

головний науковий співробітник
науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки
України, доктор юридичних наук,
професор

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ В ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИНАМ

Питання кіберзлочинів, кіберзлочинності, протидії та боротьби з цими видами суспільно небезпечних діянь хвилюють суспільство, працівників практично всіх сфер виробництва, фінансів, бізнесу, надання послуг, законодавців, а разом з тим і викликають інтерес у науковців та практиків. Виявлення й розслідування кіберзлочинів залишається доволі складним завданням для працівників оперативних підрозділів та органів досудового розслідування, що зумовлене специфікою даного виду злочинів. Традиційні підходи до боротьби з такими кримінальними правопорушеннями не дають можливості повною мірою протидіяти якісно новому виду загроз. Необхідною умовою успішної роботи в цьому напрямі є розуміння слідчими, детективами, прокурорами, спеціалістами й експертами специфіки функціонування кіберсфери, її транскордонного характеру, вміння працювати в інформаційному середовищі, комунікувати з представниками ІТ-компаній та іншими фахівцями. Правоохоронцям потрібні знання того, де і як шукати докази, як їх фіксувати, вилучати, досліджувати й оцінювати, правильно будувати діалог з учасниками кримінального провадження під час допиту свідків, підозрюваних, потерпілих тощо. Особливістю кіберзлочинів, що істотно впливає на організацію розслідування, є їх транскордонність. Ситуація, коли суб'єкт злочину та об'єкти посягання знаходяться в різних містах, країнах, а інколи й на різних континентах, потребує міжнародного співробітництва. На даний час багатьма державами вже здійснені успішні спроби укладання міжнародних угод щодо співробітництва при запобіганні вчиненню та розслідуванні злочинів у кіберпросторі, розробляються рекомендації з організації роботи при виявленні й розслідуванні кіберцидентів.